

Grote Bickersstraat 76
1013 KS Amsterdam

Postbus 1903
1000 BX Amsterdam

tel 020 522 59 99
fax 020 622 15 44
e-mail info@veldkamp.net
www.veldkamp.net

COB-focusgroepen vierde kwartaal 2013

Amsterdam

Judith ter Berg & Yolanda Schothorst

oktober 2013

Projectnummer: P5993

Inhoud

1	Inleiding	1
2	Onderzoeksverantwoording	2
2.1	Opzet en uitvoering van het onderzoek	2
2.2	Interpretatie rapportage	3
3	Resultaten	4
3.1	Impressie van de gesprekken	4
3.2	Hoe gaat het met Nederland?	5
3.3	Beantwoording vragen uit het kwantitatieve onderzoek	10
3.4	Migratie en migranten uit Oost-Europa	12
3.5	Lessen uit de gesprekken	20
4	Conclusies	22
	Bijlage 1 Uitnodigingsbrief	
	Bijlage 2 Overzicht deelnemers	
	Bijlage 3 Gesprekspuntenlijst	
	Bijlage 4 Kwantitatieve vragen	
	Bijlage 5 Associaties deelnemers	

1 Inleiding

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) voert sinds 2007 het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) uit. Dit onderzoek heeft tot doel ontwikkelingen in persoonlijke en maatschappelijke zorgen van Nederlanders te volgen en te analyseren. Door middel van kwartaal-enquêtes en verdiepend kwalitatief onderzoek worden ontwikkelingen in perspectieven van burgers gevolgd.

Het kwalitatieve onderzoek werd van 2008 tot en met 2012 elk kwartaal uitgevoerd door de onderzoeksbureaus Veldkamp en Ferro Explore. Vanaf 2013 wordt in het *tweede en vierde kwartaal* een aantal groepsgesprekken uitgevoerd door Veldkamp en Ruigrok NetPanel.

De algemene onderzoeksvragen voor de groepsgesprekken zijn door het SCP als volgt geformuleerd:

- Wat zijn de maatschappelijke zorgen van Nederlanders?
- Hoe moeten bepaalde onderzoeksresultaten uit het kwantitatieve onderzoek worden geduid en verklaard?

Naast deze telkens terugkerende onderzoeksvragen wordt elk half jaar op basis van actuele maatschappelijke ontwikkelingen een aantal specifieke onderzoeksvragen toegevoegd.

In het vierde kwartaal 2013 heeft Veldkamp twee gesprekken in Amsterdam voor haar rekening genomen. Het volgende thema is aan de orde gesteld:

- Arbeidsmigratie en arbeidsmigranten uit Oost-Europa.

Dit rapport beschrijft de onderzoeksresultaten van de twee groepsgesprekken die Veldkamp op 10 oktober 2013 heeft uitgevoerd in het kader van het COB. Hoofdstuk 2 geeft een verantwoording van de opzet en de uitvoering van het onderzoek. In hoofdstuk 3 wordt allereerst de visie van de deelnemers op de stand van zaken in de Nederlandse samenleving beschreven. Vervolgens gaan we in op de reacties van deelnemers op een aantal vragen uit het kwantitatieve onderzoek. Het thema 'arbeidsmigratie en arbeidsmigranten uit Oost-Europa' wordt daarna uitgebreid beschreven. Hoofdstuk 4 vat de belangrijkste bevindingen samen.

2 Onderzoeksverantwoording

2.1 Opzet en uitvoering van het onderzoek

Veldkamp heeft op 10 oktober 2013 twee groepsgesprekken in Amsterdam gevoerd. In overleg met het SCP is besloten om de groepen in te delen naar opleidingsniveau. Het volgende steekproefdesign is gehanteerd voor de samenstelling van de groepen:

- groep 1: mannen en vrouwen, 25 – 65 jaar, lager- en middelbaar opgeleid (tot en met mbo);
- groep 2: mannen en vrouwen, 25 – 65 jaar, hoger opgeleid (hbo en WO).

De selectie van de deelnemers is uitgevoerd via het panel van ons zusterbedrijf (TNS NIPObase). Uit het panel is een gestratificeerde steekproef getrokken waarbij geselecteerd is op woonplaats en spreiding is aangebracht naar leeftijd, sekse en opleidingsniveau. Een willekeurige selectie van relevante panelleden uit de regio Amsterdam kreeg per e-mail een uitnodiging voor deelname aan het onderzoek (zie bijlage 1). In totaal stuurden we 800 uitnodigingen waarop 59 panelleden positief reageerden. De respons is daarmee 7 procent wat iets lager is dan gebruikelijk voor dit type uitnodigingen. Met inachtneming van de criteria ten aanzien van leeftijd, opleiding en dagelijkse bezigheden is een selectie gemaakt. Aangezien we van lageropgeleiden te weinig aanmeldingen hadden ontvangen, hebben we een selectiebureau ingeschakeld om vier deelnemers te werven; het selectiebureau heeft deze deelnemers uit het eigen bestand gewonnen.

In totaal hebben zestien personen deelgenomen aan de gesprekken: acht personen in de lageropgeleiden groep en acht personen in de hogeropgeleiden groep. Een overzicht van de achtergrondgegevens van de deelnemers is opgenomen in bijlage 2.

De gesprekken zijn gevoerd aan de hand van een gesprekspuntenlijst die in overleg met het SCP is opgesteld (zie bijlage 3). Beide gesprekken hebben twee uur in beslag genomen.

De groepsgesprekken zijn gevoerd op een onderzoekslocatie in Amsterdam. Onderzoekers van SCP hebben de gesprekken in een andere ruimte simultaan gevolgd via een gesloten tv-circuit.

2.2 Interpretatie rapportage

Kwalitatief onderzoek stelt ons in staat inzicht te verkrijgen in opvattingen van mensen en de achterliggende verklaringen daarvan. Deze vorm van onderzoek is open en exploratief en gaat uit van wat de deelnemers zelf ter sprake brengen. Bij kwalitatief onderzoek gaat het om het beschrijven van de diversiteit aan opvattingen en niet om de frequentie waarmee bepaalde uitspraken worden gedaan.

De resultaten uit dit kwalitatieve onderzoek zijn niet generaliseerbaar naar zoals zij voorkomen in de samenleving. Wel geven ze een beeld van de opvattingen die leven over de onderscheiden thema's. Opgenomen citaten dienen ter illustratie; de citaten van deelnemers zijn cursief en door dubbele aanhalingstekens aangegeven.

3 Resultaten

3.1 Impressie van de gesprekken

In oktober 2013 zijn de groepen ingedeeld naar opleiding; er is een gesprek met lageropgeleiden (t/m MBO) en een gesprek met hogeropgeleiden (HBO+) gevoerd.

De stemming in de groepen verschilde in die zin dat de deelnemers aan het gesprek met lageropgeleiden wat terughoudender overkwamen. De sfeer in het gesprek was in eerste instantie negatief, een deel van deze deelnemers kwam nogal gelaten over. Duidelijk was dat de economische crisis de deelnemers op allerlei vlakken raakte (moeite om aan werk te komen, tijdelijke contracten, lange tijd werkloosheid achter de rug, twee banen om voldoende inkomen te verkrijgen). Er was ook enig niveauverschil tussen deelnemers aan het gesprek: twee deelnemers hadden een iets hoger abstractieniveau en dachten meer door over gestelde vragen. In het gesprek waren de deelnemers weliswaar open in het uiten van de mening, maar sommigen kwamen er niet spontaan mee naar voren. Deze deelnemers moesten echt worden uitgenodigd door de gespreksleider om hun indrukken te geven. Een van hen verontschuldigde zich na afloop van het gesprek; hij vond dat hij onvoldoende kennis had om als actief gesprekspartner deel uit te maken van de groep.

Soms zijn de gesprekken met hogeropgeleide deelnemers intellectueel van aard, dat was dit keer niet zo het geval. De deelnemers hadden weliswaar genuanceerde opinies maar zonder dat dit uitmondde in bespiegelingen over 'de mens' of 'de maatschappij'. Wel viel op dat ze hun meningen uitgebreider verwoordden dan lageropgeleiden. Waar laatstgenoemden eerder gebruik maakten van voorbeelden probeerden de hogeropgeleiden zaken meer te duiden.

In beide groepen werd het gesprek geanimeerder bij het verdiepende thema 'migranten uit Oost-Europa. Waarschijnlijk werd het als een meer concreet onderwerp verwelkomd.

Ten aanzien van de stemming in de samenleving bleek dat de economische crisis dominant is en de stemming negatief beïnvloedt. In beide groepen had men het eerst over allerlei financiële besommingen, bezuinigingen en de economische crisis en pas na verder doorpraten over verslechterde omgang met elkaar, individualisering en dergelijke.

3.2 Hoe gaat het met Nederland?

Gaat het in Nederland de goede of de verkeerde kant uit?

De deelnemers is gevraagd te kiezen uit een witte en een grijze kaart om uit te drukken of het in het algemeen de goede kant (= wit) respectievelijk de slechte kant (= grijs) op gaat met de Nederlandse samenleving.

Net zoals bij de voorgaande metingen zijn meer mensen van mening dat het met Nederland de verkeerde kant opgaat, dan dat het de goede kant opgaat. In de groep lageropgeleiden zijn vier van de acht mensen negatief gestemd en een deelnemer vindt dat er zowel negatieve als positieve richtingen zijn, in de groep hogeropgeleiden zijn zeven mensen negatief gestemd. De verhoudingen liggen duidelijk anders dan normaal gesproken; de lageropgeleiden zijn eigenlijk altijd negatiever dan hogeropgeleiden.

Lageropgeleiden

Welke argumenten voeren de lageropgeleiden aan voor hun negatieve stemming over de samenleving?

De politiek krijgt onmiddellijk de schuld van een paar deelnemers. Er wordt te veel beloofd en te weinig waargemaakt, verder zijn politici volgens hen niet te vertrouwen omdat ze 'geld achterover drukken', wachtgeld voor eigen verkeerde doeleinden aanwenden en verkeerde keuzes maken in de omgang met de economische crisis. De toon is vrij fel te noemen. Een weergave:

D7: *"Zal ik maar beginnen? De politiek vind ik één en al poppenkast. Veel kreten maar weinig waarmaken. Zich verschuilen onder crisis maar ondertussen geld achterover drukken. Het sociale gezicht dat we kennen is teniet gedaan door de politiek."*

D8: *"Hoe ze geld binnenhalen ook. Wat van de week weer voorbij kwam dat er één op wachtgeld kwam te staan terwijl hij had gestolen van de daklozen. Zijn er wel meer natuurlijk."*

M: anderen?

D6: *"Ik snap best dat er hervormd moet worden enzo, maar die straaljagers... en de hulp aan Griekenland... Ik las laatst dat het in Griekenland nu beter gaat dan hier qua staatsschulden!"*

M: andere dingen?

D2: *"Ik ben het volledig met de anderen eens. Hoe gaat het dan met mij over 20 jaar? Op alles wordt bezuinigd."*

D5: *"Daarom! Wordt er bezuinigd, om in de toekomst nog dingen te kunnen doen?"*

D2: *"Ze doen zoveel beloftes, maar er komt niets van terecht, maar wat als ik 65 ben? Ze houden nu al geen rekening met de ouderen, laat staan dat de jongeren straks dat gaan doen!"*

Degene die een weerwoord geeft en aangeeft dat bezuinigingen nodig zijn om op termijn financiële ruimte te hebben voor bijvoorbeeld pensioenen, is een deelnemer die positief is gestemd. Maar hij vindt met zijn mening geen weerklank. Er wordt vervolgens heen en weer gesteggeld over de regels met betrekking tot wachtgeld en de perspectieven van oud-politici bij het vinden van een nieuwe baan. De andere positief ingestelde deelnemster stelt de eigen instelling van mensen aan de orde en vindt dat je zelf keuzes hebt en kunt gaan klagen of zaken proberen te veranderen. Dingen die je zelf kunt doen om je toekomstperspectieven te verbeteren zoals bijverzekeren voor een pensioen blijken echter niet in goede aarde te vallen. Er is weinig vertrouwen in de eigen financiële vooruitzichten, onzekerheid en gebrek aan houvast overheersen.

D8: *"Het is geen garantie dat het geld er is als je met pensioen gaat."*

D2: *"Als ik nu al zie hoe het gaat dan kan er wel gezegd worden dat er verbeteringen zijn maar ik vertik het erin te investeren."*

D5: *"Je kunt ook investeren in een eigen huis voor je oude dag."*

D2: *"Ik vertrouw niks."*

D6: *"Wordt je huis minder waard, zit je zonder werk."*

Al doorpratend over argumenten voor een negatieve ontwikkeling van de samenleving komen ook weer de verslechterde omgangsvormen naar voren. Het maakt duidelijk dat de verslechterde financiële positie van deelnemers en vermeende boosdoeners hiervoor hen meer dwarszitten. Er wordt gesproken over ervaringen met discriminatie, een hardere mentaliteit. De positief gestemden komen met tegenvoorbeelden aanzetten en spreken over participatieprojecten in de buurt, minder criminaliteit in de eigen wijk, meer vriendelijkheid in de openbare ruimte. Zij worden niet geloofd, want elke stellingname van hen lokt een negatief weerwoord uit van de negatief gestemden. In die zin blijft men behoorlijk bij de eigen percepties.

D5: *"Als je simpel boodschappen doet, is er een ander soort contact, misschien dat de crisis daarvoor zorgt..."*

D8: *"Daar heb ik gister een tegenstrijdige ervaring mee gehad, ik stond in de rij, kwam een Surinaamse man met twee pilsjes en die zei: ik ga eerst. Ja, mooi niet, als hij het zo brengt...!"*

D5: *"Maar dat is een incident, maar als je iemand ziet met een pak melk laten mensen die vaak voor."*

D1: *"Ik ben een optimist, maakt het wat uit dat het een Surinamer was?"*

D8: *"Nee, maar hij maakte zich echt groot, daarom kwam die aversie."*

D1: *"Het raakt mij nog niet, ik kan meeleven met anderen, maar ik heb er geen last van en ik zie ook veranderingen. In de wijk, daar start het, zijn we er hard mee bezig en het voelt niet dat het slecht gaat. Begin klein, ik vind ook dat het geld naar Nederland moet en niet Griekenland, maar daar heb ik geen controle over. Er zijn ook bedrijven waar het floreert, zoals de Lidl, is ook positief!"*

Nogal wat deelnemers hebben ervaring met negatieve zaken zoals langdurige werkloosheid, een faillissement van een schoonzoon, aangesproken worden op een buitenlandse achternaam/uiterlijk, asociaal gedrag. De stemming is zorgelijk en men lijkt weinig greep te hebben op de toekomst.

Hogeropgeleiden

De hogeropgeleiden zijn overwegend negatief over de richting van de samenleving wat vrij uitzonderlijk is. Welke redenen voeren zij aan voor hun sombere stemming?

Ook in deze groep komt de economische situatie en de gevolgen ervan snel naar voren. Er wordt ingebracht dat bezuinigingen in golfbewegingen gaan, wat leidt tot afbraak gevolgd door extra benodigde investeringen. Dit kost veel geld volgens een aantal deelnemers en gaat ten koste van opgebouwde kennis. Tegelijkertijd wordt gesignaleerd dat de druk op degenen die in de onderste regionen van de samenleving verkeren, toeneemt. Een deelnemster ziet dit aan de hand van het vrijwilligerswerk dat ze doet met vluchtelingen. De economische situatie leidt tot onzekerheid en gebrek aan houvast net zoals bij de lageropgeleiden:

D5: *“Hoop zekerheden vallen weg, zoals de vaste banen, nuluren contracten, allemaal Europese aanbestedingen, eisen steeds hoger opgeschroefd, pensioenen worden niet afgedragen, er wordt mee gerommeld. Daar hoor ik de signalen in. Ik heb nog geluk dat ik mag opleiden, dat is motiverend. Op de arbeidsmarkt zijn wel veel onzekerheden. Wie krijgt er nog een vast contract?”*

D2: *“Dit soort ontwikkelingen geeft een psychische belasting.”*

D5: *“Mensen kunnen geen ritje meer maken (Red: Taxi chauffeur).”*

D7: *“Wat ik ook lastig vind, waar ik eigenlijk een ontzettende hekel aan heb: ga niet doen of die bezuinigingen ook goed zijn voor me. Kan ik zo slecht tegen, neem me dan serieus! Dat even terzijde misschien, maar... Ik herken veel van wat jullie zeggen, onzekerheid is niet per definitie slecht, maar nu lijkt het wel alsof er niets zeker is behalve dat we dood gaan. <> Ik heb een oude vader, hij mag blij zijn dat hij in een verzorgingstehuis zit. Ik moet later ook blij zijn dat er iemand voor me zorgt. En als ik het genoeg vind, mag dat ook niet, gaat ook een ander voor mij bepalen of ik er uit mag stappen of niet.”*

De laatst geciteerde deelnemster geeft aan dat ze wars is van een betutteling die ze ervaart bij de bezuinigingen.

Vervolgens komt het gesprek op de individualisering van de samenleving en verslechterde omgangsvormen. De negatieve richting is volgens de deelnemers al een langer lopend proces, waarbij de tijdsaanduidingen variëren van ‘een sluipend proces’ tot ‘toen Pim Fortuyn vermoord werd’.

De enige positief gestemde deelnemster wordt gevraagd wat zij van de tot dan toe aangevoerde argumenten vindt. Ze gaat deels mee met de groep, maar vindt dat er ook positieve ontwikkelingen zijn zoals een stijging in de huizenverkoop, een positief effect van bezuinigingen in grote organisaties. Ze krijgt een deel van de groep mee, getuige het gevolg van het gesprek.

D8: *“Ik ben het er niet mee oneens, maar op sommige punten zie ik dat het beter gaat. Mensen pakken kansen, bij mij in de straat zie je langzaamaan bordjes met verkocht, ik zie lichtpuntjes. In grote organisaties wordt nu alles goed bekeken, er wordt gesneden in de top en andere lagen... ik zie wel positieve dingen.”*

D7: *“Maar dan als opklimmend uit...?”*

D8: *“Ja, ik zie het langzaam weer omhoog gaan op sommige vlakken.”*

D5: *“Je hebt altijd een golfbeweging, dat is waar.”*

D2: *“Je zegt voor de arbeidsmarkt dat je een ontslag ook kan keren, ik ben dat met je eens, maar is ook leeftijdsgebonden.”*

- D5: *“Ik kan mezelf als voorbeeld geven, ik ben vorig jaar mijn vaste baan kwijt geraakt, had heel snel weer nieuwe parttime baan, het staat redelijk op de rit, en ik ben 59. Dat is positief, maar je doet het wel zelf.”*
- D8: *“Mensen die voor hun kinderen gaan zorgen, dat wordt ook overwogen.”*
- D7: *“Ken ook mensen die pech hebben en hun baan kwijt zijn en het met geen mogelijkheid lukt een nieuwe baan te vinden.”*

De onzekerheid over wat de toekomst op financieel gebied gaat brengen blijkt voor enkele deelnemers maatgevend te zijn voor hun negatieve stemming. Deels weten ze nog niet hoe de komende bezuinigingen zullen uitpakken, deels zijn de plannen met betrekking tot de pensioen-opbouw nog niet uitgekristalliseerd.

De economie en de economische crisis

De deelnemers is gevraagd welke associaties de economie bij hen oproept. Bij de lageropgeleiden levert het gevoelens op van ‘op je hoede zijn’, het niet meer snappen en een ervaren groter wordende werkdruk. Bij hogeropgeleiden is de een positief door de baan die hij heeft, de studie die hij volgt, terwijl een ander zich afzet tegen de huidige dominantie van de economie: *“Beetje hype woord laatste tijd, alles wordt gebaseerd op economie, alles moet betaald worden, maar het lijkt wel of de economie een persoon is geworden aan een hartritme meter. Je hart slaat wel een keertje over...”*

Men blijkt zich in beide groepen zorgen te maken zowel over de gevolgen voor Nederland als voor de persoonlijke situatie.

Bij de lageropgeleiden is allereerst ingegaan op de betekenis van de economische crisis voor Nederland. Dit geeft gevarieerde reacties te zien: de een heeft het over het achterop raken ten opzichte van Duitsland, een ander vindt dat er eerst geïnvesteerd moet worden in het eigen land voordat er geld naar andere landen gaat en een derde is van mening dat de economie zich kenmerkt door golfbewegingen en dat het op termijn goed zal komen.

De persoonlijke zorgen worden zowel bij lager- als bij hogeropgeleide deelnemers grotendeels ingegeven door (gedeeltelijke of dreigende) werkloosheid, oplopende zorgkosten, verminderde inkomsten, werkzaam zijn in een gevoelige sector (tuinbouw). Nogal wat deelnemers vinden de eigen toekomst onzeker en hebben daar last van. Bij de lageropgeleiden komt de moeite met solliciteren naar voren. Een paar van hen hebben negatieve ervaringen:

- D3: *“Ja, ik heb op dit moment geen baan, ik moet ergens mijn rekeningen van betalen. Voorlopig kan ik mijn rekeningen betalen van een uitkering, maar ik ben slecht in solliciteren. Als ik eenmaal die baan heb werk ik hard, maar ik heb altijd moeite met de eerste indruk. Ik moest ook naar Utrecht voor een baan in Amstelveen, is ook gek toch?”*
- D7: *“Eerste indruk, zijn allemaal vooroordelen. Ik had een gouden tand, dat is foei.”*

Bij de hogeropgeleiden wijzen enkele deelnemers op de invloed van de media. Een van hen hierover: *“Als je maar vaak genoeg blijft zeggen dat het consumentenvertrouwen laag is, krijg je vanzelf dat het slecht gaat.”* Diezelfde deelnemer benadrukt dat Nederland uiteindelijk tot een van de sterkste economieën in de wereld hoort. Een ander zet om die reden de televisie wel eens uit om gevrijwaard te blijven van de negatieve teneur in berichtgeving.

Het kabinet

Hoe typeert men het kabinet? Het merendeel van de deelnemers uit zich in vrij negatieve beoordelingen. Bij de lageropgeleiden worden termen gebruikt als *“traag”, “geen luisterend oor”, “lange lijnen”, “eigen hachje redden”, “list en bedrog”, “houden zich niet aan hun beloftes”*. De twee positief gestemde deelnemers gaan in tegen deze opsomming en geven aan dat het meer partijensysteem ertoe leidt dat politici zich niet aan beloftes kunnen houden en dat het besluitvormingsproces veel tijd vraagt. Door de hogeropgeleiden worden vraagtekens gezet bij de geloofwaardigheid van uitspraken: worden burgers goed voorgelicht of krijgt men zaken te horen die passen in een gewenst plaatje? Ook de salarissen in de publieke sector ontvangen commentaar. Verder worden door de hogeropgeleiden termen gehanteerd als *“complex” en “niet daadkrachtig”*.

De politiek meer in het algemeen hoeft ook niet te rekenen op positieve bewoordingen. In beide groepen komt het gebrek aan respect naar voren; de persoonlijke toon en het op de man spelen. Door hogeropgeleiden wordt dit geweten aan het belang van het moeten scoren om media-aandacht te krijgen. Bij lageropgeleiden is een aantal deelnemers van mening dat de politiek mag verdwijnen (*“Ik zou ze willen verhuizen naar de Noordzee”*). De positieve deelnemers in deze groep hebben het over meer transparant worden en dichterbij de mensen komen van het politieke bedrijf door debatten op televisie en de social media.

Verder blijkt bij de hogeropgeleiden dat ze het gevoel hebben dat de grote kwesties meestal al beklonken zijn voordat iets naar buiten wordt gebracht.

D3: *“Vooral lijsttrekkers Amerikaniseren, als je kijkt naar Tweede Kamer vragenuurtje, dan is het schijn, is al beslist, het moet media aandacht krijgen, de moties die aangebracht worden... Grote belangrijke thema's zijn al beslist door grote partijen.”*

D6: *“Neem de JSF, er zijn veel betere Europese oplossingen.”*

D7: *“Hoe komt dat dan?”*

D8: *“Lopen de meningen over uiteen, ligt eraan wie er aan het woord is.”*

D6: *“Denk dat het een politieke beslissing is omdat Nederland hangt aan de steun van Amerika, Nederland wil het braafste jongetje van Europa zijn.”*

Gevraagd naar positieve elementen van de politiek levert bij de hogeropgeleiden op dat er ruimte is voor nieuwe initiatieven zoals de Partij voor de Dieren, maar dat het tevens zorgt voor nog meer partijen in het parlement wat als negatief bijeffect wordt gezien. Als Amsterdammers vinden ze dat Asscher goed werk heeft gedaan in de tijd dat hij wethouder was voor onderwijs. Ook de vorige burgemeester Job Cohen en de huidige Eberhard van der Laan krijgen lof toegevoegd.

Prinsjesdag

Wat is de deelnemers bijgebleven van Prinsjesdag? De bezuinigingen van 6 miljard worden genoemd door de lageropgeleiden evenals de eerste troonrede van koning Willem-Alexander. Een van hen spreekt zich uit als pleitbezorger voor tradities, maar ze vraagt zich af wat de toegevoegde waarde is van Prinsjesdag. Bij de hogeropgeleiden hebben een paar mensen het bewust genegeerd op televisie. Er wordt ingegaan op de rol van de media: uitlekken van bepaalde plannen van tevoren en de uitvergroting van de negatieve elementen van de plannen. Met andere woorden: de deelnemers kunnen geen concrete maatregelen noemen en ook het concept van de participatiesamenleving is niet blijven hangen.

Het keren van de sombere stemming

Tot slot van het eerste deel van de discussie is deelnemers gevraagd op welke wijze de sombere stemming in Nederland kan worden gekeerd. Uit de reacties van lageropgeleiden valt op te maken dat ze het een vraagstelling vinden waar ze niet zoveel mee kunnen. Een deelnemer zegt dat het planten van zonnebloemen de sombere stemming tegen kan gaan, een ander stelt zich niet te druk te maken, omdat je als eenling niet bij machte bent iets te veranderen. Vervolgens worden door de positief ingestelde deelnemers zaken genoemd waar we als Nederlanders tevreden over kunnen zijn onder het motto 'tel uw zegeningen', zoals het niveau van de gezondheidszorg, de welvaart. Doorvragen levert nog suggesties op in de trant van het verruimen van financiële mogelijkheden van burgers door salarisverhoging toe te kennen, de huren aan te passen op de inkomsten.

Hogeropgeleiden zoeken eerst een verklaring voor de sombere stemming: het zou 'm zitten in de aard van de Nederlander ("we zijn mopperaars"), maar ook zou het kunnen liggen aan een gecreëerde stemming dat het niet goed gaat waardoor mensen hun gedrag daar op aanpassen ("als overal staat dat het slecht gaat kopen mensen geen auto"). Een deelnemer werkzaam in de financiële wereld doet de suggestie aan de hand om het mogelijk te maken om in 2014 belastingvrij 100.000 euro te schenken. Anderen zien niet zoveel heil in maatregelen vanuit de overheid, maar zoeken het onder andere in lokale burgerinitiatieven en het bieden van zekerheid in deze onzekere tijden:

- D1: *"Het gaat niet om een maatregel of Den Haag, maar we moeten elkaar weer leren vinden, in de kroeg, op school. Ik woon in Bos en Lommer, dat is niet een van de beste wijken, maar er wordt zoveel georganiseerd, dat geeft energie!"*
- D5: *"je moet klein en lokaal beginnen."*
- D1: *"Wat helemaal hip is: crowd funding: doneer een tientje en start een boerderij. Dat soort initiatieven daar geloof ik wel in."*
- D3: *"Vooruit kunnen kijken, er kan altijd iets gebeuren maar dat ik weer een beetje vooruit kan kijken."*
- D7: *"Zie je dat dan als een middel om minder spanning te krijgen?"*
- D3: *"Duidelijkheid, beetje weten waar je aan toe bent, zekerheid, kan best lokaal zijn."*
- D2: *"Ik geloof dat je tegen de individualisering in moet gaan."*

3.3 Beantwoording vragen uit het kwantitatieve onderzoek

Vervolgens is aandacht besteed aan twee stellingen afkomstig uit het kwantitatieve onderzoek (zie bijlage 4). Doelstelling hiervan is om meer inzicht te verkrijgen in de wijze waarop men de stellingen opvat. Respondenten hebben allereerst de vragen individueel beantwoord en zijn er vervolgens met elkaar over in gesprek gegaan. Het gaat om de stelling dat het goed zou zijn als het bestuur van het land zou worden overgelaten aan enkele krachtige leiders en dat het lidmaatschap van de EU een goede zaak is.

De beantwoording van de eerste stelling is als volgt:

1 | *Het zou goed zijn als het bestuur van het land werd overgelaten aan enkele krachtige leiders*

	zeer				zeer	
	oneens	oneens	neutraal	eens	eens	ik weet het niet
▪ lageropgeleiden	1	2	2	3	-	-
▪ hogeropgeleiden	1	4	1	2	-	-

De hogeropgeleiden zijn het overwegend niet eens met deze stelling, terwijl de lageropgeleiden wisselend reageren. Waar zit hem dat in?

De motivatie om het eens te zijn met de stelling is in beide groepen vooral gelegen in de vermeende daadkracht c.q. overtuigingskracht van deze leiders:

Een lageropgeleide: *“Misschien kan een krachtige leider dingen beter duidelijk maken.”*

Een hogeropgeleide: *“Mensen moeten met lange termijn visie, brede blik doen wat er moet gebeuren, daarna weer naar de idealen.”*

Een ander argument dat door een lageropgeleide deelneemster naar voren wordt gebracht is dat een president wellicht minder kostbaar zal zijn dan het in stand houden van het koningshuis.

Redenen om het oneens te zijn met de stelling worden ingegeven door de behoefte aan de instandhouding van de democratie in Nederland. De angst leeft dat een bestuur van enkele krachtige leiders ten koste zal gaan van het democratisch gehalte. Een hogeropgeleide: *“Er is power en visie nodig om het goed te krijgen, maar ik vind het eng, dictatoriaal.”*

Positieve voorbeelden van krachtige leiders zijn volgens lageropgeleiden Lubbers, Den Uyl, Pim Fortuyn. Een lageropgeleide: *“Waarom is een Rutte of Pechtold geen krachtig leider?”* Hogeropgeleiden laten zich er niet zo over uit.

Krachtige leiders leveren naast associaties met daadkracht in beide groepen de associatie op met dictatuur (Poetin) en dat wordt als onwenselijk gezien. Een krachtig leider kenmerkt zich volgens de deelnemers door: daadkracht, overtuigingskracht, visie, besluitvaardigheid, egoïsme, zonder besmet verleden. In beide groepen wordt aangedragen dat je een krachtig leider bent als je op draagvlak kunt rekenen bij de bevolking. Kortom: er worden positieve en negatieve eigenschappen verbonden aan krachtige leiders.

Een weergave van de discussie bij lageropgeleiden:

D1: *“Volgens mij word je pas een sterke leider als het volk het prima vindt wat je doet.”*

D7: *“Ik denk dat je dan heel egoïstisch bent.”*

D6: *“Je moet ook goed knopen kunnen doorhakken.”*

D1: *“Als je volk kwetsbaar is, ben je ook gevoeliger voor oorlog, zoals WO2.”*

D4: *“Dat is als je volk conservatief is.”*

D7: *“Democratie is toch wat het volk wil? Maar er is nooit een referendum gehouden over die euro?”*

D5: *“We hebben onze volksvertegenwoordiging gekozen, dat is de stem van het volk.”*

Hogeropgeleiden hierover:

D6: *“Hoe word je gesteund in de politiek? Een breed draagvlak is prima, maar ultralinks of ultrarechts dan krijg je Poetins. Dus wat is de definitie van krachtig leider?”*

D7: *“Het is een theoretische vraag, als we jullie antwoorden kunnen combineren zijn we het onmiddellijk eens. Maar ik heb het vertrouwen niet.”*

D6: *“Was Lubbers, Kok, Den Uyl zo iemand?”*

D3: *“Je wist wel waar je aan toe was. Mijn opleidingsmanager is een pittige dame die weet waar ze voor staat, maar ze steunt op haar team en de mensen. Ik kan wel goede politici bedenken, maar niet als die krachtige leider.”*

De tweede stelling betreft de ondersteuning van het lidmaatschap van de EU. De stelling wordt als volgt beantwoord:

2 | Het Nederlands lidmaatschap van de EU is een goede zaak

	zeer				zeer	ik weet
	oneens	oneens	neutraal	eens	eens	het niet
▪ lageropgeleiden	1	2	2	1	-	2
▪ hogeropgeleiden	-	-	2	6	-	-

De stemming verschilt behoorlijk per groep: waar lageropgeleiden zeer gevarieerd zijn in hun opinies, zijn hogeropgeleiden overwegend positief over het Nederlands lidmaatschap van de EU.

Er is niet veel toelichting gegeven op de beantwoording van de stelling. De negatief gestemden onder de lageropgeleiden zien het lidmaatschap als een zaak die *“ons veel te veel geld kost”, “het is erdoor gedrukt, niet onze wil”*. Degenen die neutraal of ‘weet niet’ hebben geantwoord vinden het moeilijk om een mening te hebben, deels doordat het ver van hen af staat en deels door de ongelijkheid tussen landen bijvoorbeeld op het terrein van belasting.

Bij hogeropgeleiden wordt geredeneerd vanuit het idee dat je als land niet meer solo kunt opereren en dat het lidmaatschap positieve effecten heeft bijvoorbeeld op het terrein van veiligheid.

3.4 Migratie en migranten uit Oost-Europa

Als verdiepend thema is dit kwartaal ingegaan op migratie en migranten uit Polen, Roemenië en Bulgarije. Welke beelden en opvattingen leven er over migranten afkomstig uit deze landen, waarop zijn deze beelden gestoeld, hoe staat men tegenover vrij verkeer in Europa, welke positie hebben deze groepen in Nederland zijn thema's die in dit verband aan de orde zijn gesteld.

Beelden over (arbeids)migrant

Deelnemers is gevraagd hun eerste associaties op te schrijven met migranten uit Polen, Roemenië en Bulgarije. Er is bewust gekozen om niet te vragen naar arbeidsmigrant, omdat dat de toon al te zeer zet op de arbeidsmigratie. De letterlijke notities van de deelnemers zijn terug te lezen in bijlage 5.

In de gesprekken is verder doorgesproken over de notities. Met elkaar is bepaald welke positieve en negatieve beelden men heeft van Polen, Bulgaren en Roemenen.

	<i>lageropgeleiden</i>	<i>hogeropgeleiden</i>
<i>Positief</i>	aardige mensen begrip voor de komst meer bekendheid = meer toerisme harde werkers	hoogopgeleid/technici hard/netjes werken bereid tot werk dat Nederlanders niet doen
<i>Neutraal</i>	gebruik maken van open grenzen niet over 1 kam scheren	veel kentekens
<i>Negatief</i>	Nederlanders eerst werk geven/gaat ten koste van Nederlanders goedkope plaatsvervangers criminaliteit/inbraken komen negatief in nieuws problemen bij aanrijding (ivm met verzekering) uitbuiting	tussenpersonen slechte woonomstandigheden afpakken werk herhaling problemen van vroeger overlast op vrijdag weer terug cultuur/taal niet kennen concentraties broodroof stelen/criminaliteit golf van laag allooi

In beide groepen worden allereerst negatieve associaties naar voren gebracht. Bij lageropgeleiden en hogeropgeleiden heeft men het over het verdringingseffect dat Oost-Europeanen hebben op de arbeidsmarkt; hun komst gaat ten koste van werkgelegenheid voor Nederlanders. Verder worden Oost-Europeanen in verband gebracht met negatieve zaken als criminaliteit, overlast en positieve zaken als hard werken. Men brengt ook naar voren dat deze groep bereid is werk te doen waartoe Nederlanders niet toe bereid zijn. In beide groepen wisselen negatieve en positieve associaties elkaar af; slechts een enkeling heeft alleen maar een negatief beeld. Dit genuanceerde en gevarieerde beeld blijkt ook uit hun notities (bijlage 5).

Bij de lageropgeleiden komt al heel snel begrip voor hun komst naar Nederland naar voren, want een paar deelnemers zouden – als zij in dezelfde positie zouden verkeren – eveneens richting Nederland trekken. Het lijkt alsof ze zich meer kunnen voorstellen bij migratie om betere kansen te creëren voor zichzelf. Bij hogeropgeleiden komt het begrip hiervoor pas op een veel later moment in het gesprek om de hoek kijken.

In de eigen woorden van de lageropgeleiden:

D8: "Ze werken voor zeer lage lonen, daarom worden ze aangenomen."

D6: "Het zijn goedkope plaatsvervangers, dat is negatief. Het zijn wel aardige mensen, dat is positief, ik geef ze gelijk dat ze het beter zoeken buiten hun landsgrenzen, zou ik ook doen."

D2: "Zou iedereen doen denk ik. Je zoekt het altijd op in een land waar het beter is."

D8: "Bij ons in de buurt zijn er veel inbraken, het is aangetoond dat het door hen is."

D7: "Zelfs kledingcontainers halen ze leeg!"

D2: "Ze staan bekend om dat ze nepkettinkje om doen en echte kettinkje eraf trekken. Ze komen negatief in het nieuws. Ook de Oost-Europeanen."

D8: *“Hele schuifpuien lichten ze eruit.”*

D1: *“Door het leren kennen van deze mensen gaan mensen daar eerder op vakantie. Ze maken gebruik van de open grenzen. De mogelijkheid is er, dus waarom niet?”*

D8: *“Je hebt grote problemen als je een aanrijding met ze krijgt. Die zijn niet verzekerd, groot probleem! Dan moet je via een rechtszaak je geld krijgen. Dat is negatief.”*

D1: *“Je kunt ze niet over één kam scheren, het zijn ook mensen, harde werkers.”*

D8: *“Ze moeten heel veel werken omdat ze zo’n laag loon hebben.”*

Een deelneemster met negatieve ervaringen (nr. 8) met Oost-Europeanen domineert in dit eerste deel van het gesprek.

Bij hogeropgeleiden wordt door een deelnemer verschillende zaken ingebracht zoals *“het afpakken van werk, cultuur en taal niet kennen, overlast”*. Een gespreksgenoot vraagt om uitleg bij overlast en de betreffende deelnemer blijkt uit eigen ervaring te spreken. *“Ik ken veel van dat soort mensen die overlast bezorgen in de buurt, een hele familie die werd opgepakt wegens een wietplantage, kinderen die op straat mensen uitschelden.”*

De gespreksleider vraagt vervolgens of men ook positieve zaken associeert met Oost-Europeanen, waardoor deelnemers met positieve antwoorden komen. Dan wordt gesproken over Oost-Europeanen als kennismigranten, harde en nette werkers maar al snel worden er weer negatieve gevolgen verbonden aan hun komst zoals het werken voor minder loon, broodroof, slechte woonomstandigheden. In hun woorden:

Gespreksleider: ook positieve dingen?

D4: *“Nee.”*

D6: *“Polen en Roemenen zie ik als zeer hoog opgeleid met de nieuwste technologieën waar wij als West Europeanen een puntje aan kunnen zuigen.”*

D2: *“Ze werken hard en netjes, maar daar staat tegenover de broodroof.”*

D8: *“Maar zolang de arbeidsomstandigheden gelijk zijn...”*

D2: *“Ze schijnen zwaar onderbetaald te worden, en het meeste geld gaat naar de tussenpersoon. Ze schijnen echt in slechte omstandigheden te leven in Nederland.”*

D5: *“Op zich niks mis mee, het zijn allemaal harde werkers, ze willen familie ondersteunen...”*

Gespreksleider: nog andere eerste associaties?

D8: *“Op vrijdag gaan ze weer terug, in busjes. Negatief, want ze kunnen ook in het weekend een bijdrage leveren.”*

D1: *“En ze nemen onze navigatiesystemen mee!”*

Vervolgens wordt bij hogeropgeleiden een parallel getrokken met problemen die de komst van Turken en Marokkanen met zich mee bracht. Een deelnemer geeft aan niet blij te zijn met deze volgens hem *“herhaling van zetten met deze groep”*. Een ander brengt hier tegenin dat Oost-Europeanen bereid zijn werk te doen dat Nederlanders niet willen doen. Kortom: er wordt een gesprek gevoerd waarin voors en tegens worden uitgewisseld.

Iets wat we ook terugzien bij de lageropgeleiden. Bij lageropgeleiden wordt aandacht besteed aan de slechte positie waarin Oost-Europeanen verkeren: ze worden uitgebuit. Een ander brengt in dat uit een door haar bekeken documentaire bleek dat Oost-Europeanen wel *“onze banen innemen”*.

In beide groepen is vervolgens gevraagd waarop men de indrukken baseert. In beide groepen blijken sommige mensen Oost-Europeanen van dichtbij mee te maken, doordat ze zelf banden hebben met sectoren waarin Oost-Europeanen werkzaam zijn, in hun werk in aanraking komen met Oost-Europeanen of met hen in dezelfde buurt wonen.

“Ik kom uit de tuinbouw, alle Oost-Europeanen die officieel in dienst zijn, krijgen volgens de CAO uitbetaald, ze krijgen hetzelfde als Nederlanders. Als ik kijk in Aalsmeer, ze worden met z'n allen in een huis gezet, kiezen ze zelf voor, ze worden niet uitgebuit.”

“Wij (Red: medewerker bank) werken veel met Polen, we hebben een IT bedrijf in Polen opgericht, je kan ontzettend met ze lachen, dat kan met iedereen als je ze normaal toespreekt. Ken ze ook op andere manier, we zijn aan het verbouwen en dan komen er Bulgaren en Roemenen met busje voorrijden en vragen of ze dingen mee kunnen nemen, en die nemen meer mee dan de verwarming.”

Anderen geven aan hun indrukken vooral te krijgen van de media, die naar eigen zeggen vooral negatief getinte aandacht besteden aan Oost-Europeanen.

Opvattingen over Oost-Europeanen nader bekeken

Na de eerste associaties is vervolgens een aantal argumenten geholpen ingebracht om na te gaan hoe men hier tegenover staat.

Begonnen is met *negatieve economische argumenten* die mogelijk leven zoals het banen afpakken van Nederlanders en het misbruik maken van sociale voorzieningen.

Zowel bij lager- als bij hogeropgeleiden komt naar voren dat het feit dat de mogelijkheid bestaat om misbruik te maken van sociale voorzieningen ook inhoudt dat er gebruik van wordt gemaakt. Er wordt gerefereerd aan de onterecht geïnde toeslagen door Bulgaren. In die zin wordt de ‘schuld’ niet zozeer bij Oost-Europeanen gelegd, maar eerder bij de regelgever.

Ook voor het afpakken van banen wordt begrip getoond en zelfs gesteld dat het inhuren van Oost-Europeanen door Nederlandse bedrijven wordt gedaan, omdat Oost-Europeanen bereid zijn om voor een lager loon te werken dan Nederlanders: *“Ik denk dat de markt er wel gebruik van maakt, en daar heb je als Nederlander met je sociaal minimum mee te maken.”*

De *positieve economische argumenten* waarin wordt benadrukt dat Oost-Europeanen harde werkers zijn en goed voor de Nederlandse economie, worden deels bevestigd deels gerelativeerd door de deelnemers. Bij lageropgeleiden wordt beaamd dat Oost-Europeanen ook consumenten zijn en hiermee de Nederlandse economie ondersteunen. Een ander wijst op de komst van Poolse supermarkten die een positieve invloed hebben op de Nederlandse economie. Een ander brengt hier tegenin dat het meeste verdiende geld terugvloeit naar Polen, tenzij Polen zich hier vestigen. Het gesprek gaat vervolgens in op de vraag of het positief is dat Polen zich hier vestigen, omdat ze banen zouden afpakken van Nederlanders. Dit levert discussie op, want dit is volgens een aantal van hen niet het geval.

D5: *“Het meeste gaat terug naar Polen, het is dus vooral goed voor de economie van Polen. Maar er komen ook steeds meer mensen die zich hier vestigen. Je hebt korte Polen en lange Polen.”*

D2: *“Is het positief?”*

D5: *“Als ze zich wel gewoon aanpassen, ja.”*

D2: *“Ook als het ten koste gaat van onze banen?”*

- D5: *“Gaat niet ten koste van onze banen, want ze pakken banen die Nederlanders niet willen.”*
- D2: *“Wat ik heb gehoord is dat de eigenaar alle Nederlanders ontsloeg omdat ze te duur waren en alleen Polen aanneemt.”*
- D4: *“Dat doen ze ook met ouderen: ontslaan en jongere goedkopere krachten aannemen, het is niet hun schuld (Red: Oost-Europeanen).”*

Bij de hogeropgeleiden worden eveneens afwisselend positieve en negatieve effecten voor de Nederlandse economie uitgewisseld. Want - zo wordt geredeneerd – bij geringe verdiensten kan er ook maar weinig belasting worden afgedragen. Maar er wordt tegelijkertijd geconstateerd dat tuinbouwbedrijven er wel bij varen en de Oost-Europeanen graag in dienst houden.

Als *negatief cultureel argument* wordt voorgelegd dat migranten uit Oost-Europa een ander levensstijl hebben die voor overlast zorgt en dat er al te veel migranten zouden zijn.

Bij de lageropgeleiden leidt dit tot de stelling dat met minder migranten Nederlanders zelf het ‘ongewenste werk’ moeten gaan doen. Een ander voegt daar aan toe dat Nederlanders verwend zijn en liever een uitkering hebben dan zwaar werk te gaan verrichten. Ze steken met andere woorden de hand in eigen boezem en geven aan dat er blijkbaar voldoende werk is voor arbeidsmigrant uit Oost-Europa. Ook de overlast wordt gerelativeerd, want het wordt snel overdreven en is in de ogen van een paar deelnemers altijd op te lossen.

Bij de hogeropgeleiden wordt in eerste instantie het argument afgewezen dat er te veel migranten zijn en dat het ook niet alleen voor Oost-Europeanen opgaat. Maar er wordt wel naar voren gebracht dat het wonen in Nederland vraagt om het zich eigen maken van bijvoorbeeld de Nederlandse taal en cultuur.

- D4: *“Je mag of kan het niet teveel migranten noemen. Maar ik vind het wel vervelend dat ik Engels moet praten omdat zij geen Nederlands kunnen.”*
- D6: *“Maar dat heb ik ook met Turken en Marokkanen.”*
- D2: *“Of met Chinezen.”*
- D5: *“Je moet je best doen in ieder geval de taal je eigen te maken.”*
- D6: *“Je moet proberen aansluiting krijgen, verdiepen in hoe onze cultuur in elkaar zit.”*

Op het doorvragen van de gespreksleider over overlast wordt gereageerd dat overlast wordt uitgelokt als mensen te veel op een kluitje zitten en dat je het geven van overlast niet exclusief kunt toeschrijven aan Oost-Europeanen. Zeven mensen in een huis dat niet voor zoveel mensen is bedoeld veroorzaakt altijd overlast ongeacht of het om Oost-Europeanen, Nigerianen of studenten gaat volgens de deelnemers.

Bij hogeropgeleiden wordt vervolgens de stelling voorgelegd dat het goed is dat migranten uit Oost-Europa het werk willen doen waar Nederlanders geen zin in hebben. De deelnemers zijn het ermee eens, maar een paar van hen vinden het een slechte zaak dat werkloze Nederlanders niet bereid zijn om in de tuinbouw te werken.

- D8: *“Moeten de uitkeringen naar beneden of de lonen omhoog?”*
- D5: *“Een bijstandsmoeder met twee kinderen kan je daar natuurlijk ook niet heen sturen.”*
- D1: *“Ik vind dat je niet vrijwillig werkeloos moet kunnen zijn, als je echt niet kan werken moet je iets maatschappijks doen.”*
- D3: *“Als je dat verplicht gaat stellen, wat doe je die mensen dan aan?”*

D1: *“Er zijn duizenden vrijwillige acties te bedenken, kan van alles zijn.”*

D5: *“Je zou vrijwilligerswerk verplicht moeten maken voor werklozen.”*

Eerder kwam bij de lageropgeleiden ook al de in hun ogen ‘verwende’ houding naar voren van Nederlanders.

In hoeverre zien deelnemers migranten uit Oost-Europa als een en dezelfde groep of maken ze onderscheid tussen Polen, Roemenen en Bulgaren? Men reageert verschillend. Een lageropgeleide deelnemer gaat uit van het principe dat iedereen behoort tot *“één groep, allemaal mensen, we ademen dezelfde zuurstof”*, terwijl een andere gesprekspartner vindt dat Polen het als land beter doet dan Roemenië en Bulgarije. Bij de hogeropgeleiden wordt ook een verschil gemaakt tussen Polen enerzijds en Roemenen en Bulgaren anderzijds, waarbij de media een rol krijgen toegedicht in het slechte imago van de Bulgaren en Roemenen.

D8: *“Polen zijn de werkers, en Roemenen en Bulgaren worden criminaliteit in geduwd door de media.”*

D6: *“Polen vervoeren auto’s, Roemenen geld, heel stigmatiserend; dat lees ik in de krant.”*

Hoe staan mensen tegenover het principe van vrij verkeer van personen en goederen in landen die zijn aangesloten bij de Europese Unie? Nogal wat deelnemers vinden dat Europese landen niet vergelijkbaar zijn, omdat het sociale voorzieningenniveau enorm uit elkaar loopt. Dit zorgt voor een vergrote aantrekkingskracht van het ene land (lees Nederland) ten opzichte van een verminderde aantrekkingskracht van het andere land (lees bijvoorbeeld Polen). Voorbeelden die worden genoemd:

“In Spanje krijg je na 6 maanden niks meer, als je geen werk hebt houdt het op. Eén Europa, dan moet het ook overal hetzelfde zijn.”

“Europa is versplinterd op het gebied van sociale voorzieningen. Wij gaan niet in Polen wonen voor de sociale voorzieningen, maar andersom wel.”

Bij hogeropgeleiden wordt aangestipt dat het aantal landen dat tot de Europese Unie behoort inmiddels erg/te groot wordt. Gevraagd naar waar ze bang voor zijn bij de open grenzen van Europa, blijkt dat volgens een aantal van hen de positie van Nederland onder druk komt te staan door mogelijk misbruik, de aantrekkingskracht van Nederland op mensen uit Europese landen waar de voorzieningen minder goed zijn.

Kennis over positie Oost-Europese migranten

Er is nagegaan in hoeverre deelnemers kennis hebben over of een werkvergunning nodig is voor mensen afkomstig uit Oost-Europa. In beide groepen zijn er deelnemers die dit weten en deelnemers die hier helemaal geen kennis van hebben. Degenen met kennis zijn vaak degenen die uit hoofde van het werk op de hoogte zijn. Sommigen maken ook het onderscheid tussen Polen en Roemenen/Bulgaren:

D7: *“Polen niet.”*

D4: *“Bulgaren wel.”*

D5: *“Vanaf 1 januari niet meer.”*

Het feit dat Roemenen en Bulgaren vanaf 1 januari 2014 geen werkvergunning meer nodig hebben is bij sommige deelnemers bekend, bij andere niet. Een enkeling had er via media over gehoord, zonder overigens de precieze context te weten: *“Wel gehoord dat ze (Red: Roemenen en Bulgaren) deze kant op zouden komen, niet waarom.”*

Gevraagd naar hun mening, reageren lageropgeleide deelnemers dat dit een uitvloeisel is van het volwaardig lidmaatschap van de Europese Unie. Bij hogeropgeleide deelnemers wordt een lange termijn strategie gemist, maar onduidelijk is op welk vlak. Een ander vindt dat er quota ingesteld moeten worden per land. Ze verwachten echter niet dat het vanaf 1 januari 2014 storm zal lopen richting Nederland.

Positie van migranten uit Oost-Europa

Uitgaande van de aanname dat migranten uit Oost-Europa naar Nederland komen, is het de vraag hoe ze zich moeten opstellen in Nederland. Je hier vestigen, betekent volgens de deelnemers dat je je op de hoogte stelt van/bewust bent van geldende normen en waarden. Bij lageropgeleiden leidt dat tot enige discussie, want gaat het om een eenzijdig aanpassen aan Nederlandse normen en waarden of om een wederzijds aanpassen aan elkaar? Bij hogeropgeleiden wordt door een enkele deelnemer verlangd dat ze werk hebben en bij het niet hebben van werk op termijn terugkeren naar het land van herkomst.

De verwachtingen lopen wel uiteen voor degenen die als seizoenswerker hierheen komen ten opzichte van degenen die zich hier vestigen. Van eerstgenoemden kan volgens deelnemers niet echt worden verlangd dat ze zich waarden en normen van de Nederlandse samenleving eigen maken, van laatstgenoemden wel. Bij lageropgeleiden wordt een vergelijking getrokken met de komst van Turken en Marokkanen en zoals het nu gaat met Oost-Europeanen. Dat verloopt met Oost-Europeanen beter naar hun mening.

D4: *“Ik heb zelf een Pools nichtje, dat spreekt best Nederlands.”*

D5: *“Als je het vergelijkt met Turken en Marokkanen die jaren geleden zijn gekomen dan denk ik dat Oost-Europeanen beter integreren.”*

D7: *“De regering had steken laten vallen.”*

D5: *“En de cultuur komt beter overheen met die van ons.”*

Hogeropgeleiden hebben de indruk dat Oost-Europeanen hier vooral komen om te werken en minder om zich blijvend te vestigen, wat gevolgen heeft voor hun stappen richting integratie:

D7: *“Maar het is ook... ik ken dan alleen de groep uit de landbouw, over die huisvesting... als al die mannen allemaal samen op een boerderij zitten komen ze niet naar de burens van ‘hoi, ik ben die en die’. Ik zag laatst in de supermarkt een Pools rek, ja die zijn er.”*

D5: *“Uitzonderingen daargelaten komen ze hierheen om geld te verdienen, maar de insteek is niet om te blijven denk ik maar om een beter leven in Polen op te bouwen.”*

D3: *“Veel mensen komen ook zonder een deel van het gezin, je huis is dan ergens anders. De binding met een land is er niet, ze gaan terug.”*

In hoeverre maken deelnemers onderscheid tussen verschillende groepen migranten? Het lijkt erop dat ze het principieel niet eens zijn met het vergelijken van verschillende groepen migranten. Zegt de een *“deze vragen zijn enorm generaliserend gesteld”*, de ander heeft het over *“als ze maar integreren”*. Er worden grapjes gemaakt en eigenlijk wil men het er niet serieus over hebben. Wel wordt gesteld dat de Griekse en Italiaanse cultuur als iets bekender wordt ervaren dan de cultuur van Oost-Europeanen.

Gevraagd naar waar deelnemers aan denken bij uitbuiting van migranten uit Oost-Europa levert in beide groepen deels een herhaling op van al eerder geuite opvattingen, namelijk dat Oost-Europeanen moeten werken voor een laag loon, dat ze in slechte woonomstandigheden leven. Verder wordt ‘mensenhandel’ in verband gebracht met Oost-Europeanen: *“Het eerste jaar werk je je schuld af en heb je nog niks”*.

Het vermoeden bestaat bij zowel lager- als hogeropgeleiden dat uitbuiting meer voorkomt dan gedacht. Een man zelf werkzaam in de tuinbouw denkt dat het wel meevalt en dat uitbuiting wordt opgeblazen in de media. Maar eigenlijk weet niemand hoe het zit.

Overheidsbeleid

Wat zou de overheid moeten doen in het kader van arbeidsmigratie?

De lageropgeleiden hebben het over de duur van het verblijf: naarmate een arbeidsmigrant langer in Nederland is moet hij/zij meer integreren en meer rechten krijgen. Verder hebben ze het voornamelijk over controle en toezicht op arbeidsomstandigheden van arbeidsmigranten.

D4 *“Controle op hoeveel uur ze werken.”*

D6 *“In ieder geval controle op anti-uitbuiting.”*

D8 *“Er wordt al aan gewerkt, in de kop van Noord-Holland ken ik iemand die ermee bezig is, doen ze invallen, zorgen dat mensen extra uitkering kunnen krijgen en zo.”*

D7: *“Toezicht.”*

Hogeropgeleide deelnemers verwachten *“duidelijkheid”* van de overheid en geven vervolgens aan waar die duidelijkheid uit moet bestaan, namelijk eveneens uit controle op wantoestanden, controle op misbruik van sociale voorzieningen, controle bij binnenkomst in Nederland.

D1: *“Controle is een randvoorwaarde om de grenzen open te gooien.”*

D2: *“Wij zouden toch een voorbeeldpositie kunnen nemen, je kan toch niet 15 mensen in een driekamer woning zetten? Dat moet worden gecontroleerd.”*

D8: *“Al die misbruik van sociale voorzieningen scherp controleren.”*

D2: *“En huisvesting en overlast.”*

D6: *“Controle vooraf, niet achteraf.”*

D2: *“Wij scheppen de mogelijkheid.”*

D6: *“We moeten niet klakkeloos elke aanvraag accepteren, wel de mogelijkheden creëren. Slechts een klein percentage wordt doorgelicht.”*

3.5 Lessen uit de gesprekken

Aan het eind van het gesprek is deelnemers gevraagd welke boodschap of advies ze mee willen geven aan de overheid.

De adviezen van lageropgeleiden variëren van het krijgen van meer daadkracht tot het zich meer verplaatsen in de positie van de 'gewone mens'. Een van hen vindt de gevarieerdheid in meningen binnen de groep aangeven hoe moeilijk het is om een land te besturen en geeft daarmee eigenlijk het kabinet een compliment.

- D8: *"Hoe wij er nu tegenover staan en dat zij dus al onze standpunten zien en daar aan werken."*
- D7: *"Als die hoge piefen even in de schoenen gaan staan van een hardwerkende arme sloeber, dan zien ze dat het niet zo makkelijk is. Je moet het meemaken."*
- D6: *"Ik hoop dat ze wat daadkrachtiger worden op alle vlakken. Met name de uitbuiting van werkenden."*
- D5: *"Dat ze zien dat wij het met zijn achten al niet eens zijn, dat zij het eigenlijk helemaal niet zo heel slecht doen. Hoe moeilijk het is om alle neuzen één kant op te krijgen. Je moet blij zijn met kleine stapjes."*
- D4: *"De theorie en praktijk verschillen, wees wat menselijker, is het te doen?"*
- D3: *"Duidelijkheid, het is voor mij lastig ergens te beginnen: dit is politiek en dit niet dit is belangrijk dit niet, voor wie ben ik een voorstander?"*
- D2: *"Wat de overheid moet leren hiervan? Naar de meningen in Nederland luisteren, ze moeten met een duidelijkere aanpak komen, met alles."*
- D1: *"Volgens mij begon je met hoe vind je dat de overheid dit doet ... ik heb wel ambitie gehad om politiek in te gaan... nu niet meer maar dat is toch wel een goede manier... houdt voeling!"*

Bij hogeropgeleiden gaan de adviezen meer de richting op van het gelijk trekken van rechten voor migranten en autochtonen, het gelijktrekken van Europese regelgeving en ook hier daadkracht. Tevens wordt een lans gebroken voor wederzijdse integratie.

- D1: *"Iedereen moet wat bijdragen aan de maatschappij, werken, sociale rol... dat vind ik onze taak."*
- D2: *"Ik denk dat een heleboel uitbuiting niet zou gebeuren als de wetgeving die we al hebben rondom minimumloon en huisvesting gehandhaafd zou worden. Niet meer wetten, maar beter naleven. En het lijkt ons verstandig als deze gesprekken ook door de rest van Nederland worden gehouden."*
- D5: *"Ze vragen zich wel af wat er leeft onder de Nederlanders."*
- D3: *"Aan de ene kant zou ik mee willen geven: sta waar je voor staat en blijf daar voor staan, en die ander ben ik even kwijt."*
- D4: *"Ik vind dat als zij hen werkgelegenheid geven dan moeten ze ook hetzelfde behandeld worden."*
- D3: *"Mijn tweede punt: breek niet alles af, maar bouw verder."*

- D5: *“Ik zou het toejuichen als mensen uit andere culturen min of meer gestimuleerd worden een deel van hun cultuur, eigenaardigheden, voeding, zingen, dansen ook te integreren. Dat die mensen ook een ronde tafel gesprek hebben, om hun ervaringen te delen.”*
- D6: *“Maak een top 14 voor 2014, ga ermee aan de slag, stop met dat geneuzel, ga wat doen!”*
- D7: *“Ik zit nog met de migranten in mijn hoofd, ik wil graag dat die Europese regelgeving voor de Europese landen worden gelijkgetrokken.”*
- D8: *“Durf beslissingen te nemen, klein beginnen en langzaam verder bouwen, integratie stimuleren van beide kanten, met betrekking tot arbeidsmigranten: gelijke rechten en plichten.”*
- D5: *“Veel zijn van goede wil, dat moeten gestimuleerd worden.”*

4 Conclusies

In het voorgaande zijn de bevindingen in detail terug te lezen, navolgend maken we de balans op van de twee groepsgesprekken die in het kader van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven in oktober 2013 zijn uitgevoerd. Het onderzoek vond plaats in Amsterdam. Er is gesproken met een groep lageropgeleiden (t/m mbo) en een groep hogeropgeleiden (HBO+).

De stand van zaken in de samenleving

- De stemming over de richting van de samenleving blijft negatief, waarbij opvalt dat hogeropgeleide deelnemers dit keer negatiever zijn dan lageropgeleide deelnemers. Veel deelnemers reageren nogal gelaten op de ontwikkelingen en het gevoel zelf invloed op de toekomst te kunnen uitoefenen ontbreekt bij veel deelnemers. De mate van onzekerheid over de eigen toekomst is dan ook groot.
- Gingen tot nog toe de grootste zorgen uit naar de individualisering en verruwing van de samenleving, nu zijn de deelnemers voornamelijk zorgelijk over de economische situatie en vooruitzichten. De verslechterde omgangsvormen komen pas in latere instantie naar voren.
- Lageropgeleide deelnemers zijn slecht te spreken over 'de politiek'. Want deze is volgens hen te weinig daadkrachtig en er worden verkeerde keuzes gemaakt om uit de economische crisis te komen. Er is onder hen weinig vertrouwen in de eigen financiële vooruitzichten, onzekerheid en gebrek aan houvast overheersen.
- Ook de hogeropgeleide deelnemers zijn vrij somber gestemd over de economische situatie en de gevolgen ervan, al signaleren ze ook dat er sprake is van golfbewegingen. Ook bij hen is sprake van onzekerheid en gebrek aan houvast: het is onduidelijk hoe bezuinigingen zullen uitpakken en de plannen met betrekking tot pensioenopbouw zijn nog niet uitgekristalliseerd.
- Positief gestemde deelnemers hebben, naast een positieve houding in het algemeen, wat meer vertrouwen en vinden dat voorgestelde bezuinigingen juist bedoeld zijn om op termijn weer positieve vooruitzichten te creëren.
- De economie wordt geassocieerd met gevoelens van 'op je hoede zijn', een grotere werkdruk en alomtegenwoordigheid in het leven. Het lijkt het denken te bepalen.
- De deelnemers maken zich zorgen over de gevolgen van de economische crisis voor Nederland en voor de eigen situatie. De meeste deelnemers zien zich geconfronteerd met negatieve uitloeiingen zoals (gedeeltelijke of dreigende) werkloosheid, verhoging van de werkdruk, oplopende zorgkosten, verminderde inkomsten. Ook zijn zowel voor jong als oud de toekomstperspectieven onzeker, voor de een gelegen in het pensioen en voor de ander meer gericht op het werkend bestaan. Hogeropgeleiden zien een kwalijke invloed uitgaan van de media in het voeden van negatieve sentimenten: de teneur van de berichtgeving is negatief en dat laat zijn sporen na.

- De negatieve sfeer is ook van toepassing op het kabinet. Er worden termen gebruikt als 'traag', 'eigen hachje redden', 'complex' en 'niet daadkrachtig' om het kabinet te typeren. De politiek meer in het algemeen hoeft ook niet te rekenen op positieve bewoordingen: gebrek aan respect en op de man spelen worden in dit verband gebruikt. Desgevraagd worden positieve elementen van de politiek gezien in een vergrote transparantie en nabijheid van het politieke bedrijf en pluriformiteit i.c. ruimte voor nieuwe politieke initiatieven.
- Er is niet veel vertrouwen in de mogelijkheden om de sombere stemming in Nederland te keren. De positief ingestelde deelnemers vinden het van belang om aandacht te besteden aan verworvenheden van de Nederlandse samenleving onder het motto 'tel uw zegeningen'. Hogeropgeleide deelnemers komen met een pleidooi voor lokale burgerinitiatieven.

Reacties op stellingen uit het kwantitatieve onderzoek

- Het is voor deelnemers geen uitgemaakte zaak of het goed is voor Nederland als het bestuur van het land wordt overgelaten aan enkele krachtige leiders. Het kan volgens sommigen positief uitpakken als dit inhoudt dat krachtige leiders daadkrachtig en met overtuigingskracht het bestuur ter hand nemen. Krachtig leiderschap kan ook positief zijn als het betekent dat je op draagvlak bij de bevolking kunt rekenen. Maar de keerzijde van de medaille is gelegen in een angst voor een verminderd democratisch gehalte van Nederland: het zet de deur open voor dictatoriale leiders.
- Het lidmaatschap van de Europese Unie wordt door hogeropgeleide deelnemers ruimhartiger ondersteund dan door lageropgeleiden. Het lidmaatschap heeft in hun ogen positieve effecten en is noodzakelijk in de huidige globaal functionerende wereld. Lageropgeleide deelnemers vinden het lidmaatschap te weinig opleveren, te veel kosten of het te ver van zich afstaan om er een duidelijke mening over te hebben.

Migranten uit Oost-Europa

- De beeldvorming rondom migranten uit Oost-Europa blijkt behoorlijk genuanceerd te zijn. Er worden zowel negatieve als positieve associaties verbonden aan Polen, Roemenen en Bulgaren.
- Negatief is volgens deelnemers dat hun komst naar Nederland leidt tot een verdringingseffect voor Nederlandse werknemers op de arbeidsmarkt. Verder worden Oost-Europese migranten onder andere geassocieerd met overlast, criminaliteit en uitbuiting. Oost-Europese migranten staan daarentegen in positieve zin te boek als harde werkers, die bovendien werk doen waar Nederlanders niet toe bereid zijn.
- Opvallend is dat zeker de lageropgeleide deelnemers begrip hebben voor de komst van de groepen die het lef hebben om kansen voor zichzelf in een ander land te creëren. Het lijkt alsof ze zich meer kunnen voorstellen bij de wens/noodzaak hiertoe dan hogeropgeleiden.
- De indrukken over migranten uit Oost-Europa worden deels ingegeven door eigen ervaringen (via werk/buurt) en deels door – naar eigen zeggen – voornamelijk negatieve media-aandacht.
- Ook aan de hand van ingebrachte argumenten blijft het genuanceerde beeld overeind. Het misbruik maken van sociale voorzieningen wordt bijvoorbeeld ervaren als 'de gelegenheid maakt de dief'. Het argument dat Oost-Europese migranten banen zouden afpakken wordt deels bevestigd, deels ontkracht. En mogelijk positieve economische effecten worden afhankelijk gesteld van het uitgavenpatroon van migranten (in Nederland of land van her-

komst), de hoogte van het verdiende salaris (laag salaris= lage belastingafdracht). Eigenlijk geldt voor alle ingebrachte argumenten dat deze van kanttekeningen worden voorzien. Zo heeft overlast te maken met de wijze waarop Oost-Europeanen worden gehuisvest.

- Er wordt een vergelijking getrokken met de komst van Turkse en Marokkaanse migranten in de jaren zestig. Belangrijk is volgens deelnemers dat bij een langere verblijfsduur/intentie tot vestiging een bereidheid wordt verlangd om Nederlands te leren en open te staan voor de Nederlandse cultuur/samenleving.
- Deelnemers willen geen onderscheid maken tussen verschillende migrantengroepen: de ene groep is niet meer welkom in Nederland dan de andere. Het gaat om de bereidheid tot integreren.
- Uitbuiting van Oost-Europese migranten wordt gekoppeld aan het werken voor een (te) laag loon, slechte woonomstandigheden en mensenhandel. Men kan zich moeilijk een beeld vormen van de omvang ervan, maar het is wel iets wat moet worden aangepakt.
- De overheid heeft een taak in het tegengaan van misstanden en uitbuiting van migranten, maar ook op het voorkomen van misbruik van sociale voorzieningen. Het codewoord hierbij is voor de deelnemers controle en toezicht.

Kortom: wat opvalt in het vierde kwartaal 2014 is de onzekerheid die veel deelnemers na vijf jaar economische crisis ervaren. Onzekerheid over de consequenties van bezuinigingen, onzekerheid over de financiële mogelijkheden na pensionering en onzekerheid over de beschikbaarheid van zorg. Vertrouwen hebben in de (eigen) toekomst is niet meer vanzelfsprekend. Deze onzekerheid leidt er mede toe dat men met een negatieve blik naar de samenleving kijkt. Door het niet nemen van duidelijke of in de ogen van de deelnemers juiste beslissingen door het kabinet kalft het vertrouwen nog verder af. Een krachtige leider zou door daadkrachtig op te treden een deel van de onzekerheid kunnen wegnemen, maar het gevaar daarvan is dat dit het democratisch gehalte van Nederland kan aantasten, een in de ogen van deelnemers onwenselijke situatie. Ondanks de sombere teneur en de angst voor de eigen toekomst is de beeldvorming over migranten uit Oost-Europa genuanceerd. Men sluit de ogen niet voor de uitwassen van deze nieuwe migratie, maar er is zeker ook begrip en respect voor de stap die deze migranten zetten. De overheid moet in de ogen van de deelnemers vooral inzetten op controle en toezicht om misbruik te voorkomen.

Bijlage 1 Uitnodigingsbrief

UITNODIGING VOOR DEELNAME ONDERZOEK

We zijn op zoek naar mensen die mee willen praten over onderwerpen die alle Nederlanders aangaan.

Veldkamp Marktonderzoek – een zusterbedrijf van TNS NIPO – voert binnenkort onderzoek uit over de stand van zaken in de Nederlandse samenleving. We doen dit onderzoek in opdracht van een niet commerciële, onafhankelijke instelling.

We willen u vragen of u mee wilt doen aan dit onderzoek en op die manier invloed uit te oefenen op het te voeren beleid. Concreet gaat het om het volgende:

- Deelname aan een groepsgesprek van twee uur.
- Het gesprek staat gepland op **donderdag 10 oktober** a.s. Start om xx.xx uur.
- Het gesprek wordt geleid door een van onze onderzoekers; u zult samen met zeven andere deelnemers van gedachten wisselen over dit onderwerp.
- Het onderzoek vindt plaats op een centrale locatie in Amsterdam, in de buurt van verschillende openbaar vervoerverbindingen.
- Tijdens het gesprek worden video-opnames gemaakt, alleen voor intern gebruik.
- Voor deelname ontvangt u een financiële vergoeding van xx euro: vanzelfsprekend wordt de door u verstrekte informatie strikt vertrouwelijk behandeld. Uw naam en verdere gegevens worden niet verder bekend gemaakt.

Hoe reageren?

Graag willen we weten of we op u kunnen rekenen. Wilt u meedoen, vul dan onderstaande gegevens in en stuur deze alstublieft zo snel mogelijk terug naar Ineke Genee via i.genee@veldkamp.net. Aangezien het onderzoek al snel plaatsvindt, willen we u vragen om voor 1 oktober te reageren.

Ja, ik wil meedoen en mijn gegevens zijn:

- Respondentnummer:
- Naam en achternaam:
- Hoogst *voltooide* opleiding:
- Leeftijd:
- Adres:
- Telefoonnummer(s):
- Hoofdbezigheden overdag:
 - Werk
 - Volg opleiding, nl.
 - Werkloos/werkzoekend
 - Gepensioneerd:
 - WIA/WAO/afgekeurd
 - Anders, namelijk
- Indien werkzaam: wat is uw beroep:
- Hoeveel uur per week werkt u:

Alvast hartelijk dank voor het invullen van uw gegevens, ik kijk uit naar de reacties. Mocht u meer willen weten over het onderzoek, dan kunt u ons ook bereiken via telefoonnummer 020 – 5225 999. U kunt dan vragen naar Ineke Genee of Judith ter Berg.

Met vriendelijke groeten,

Ineke Genee

i.genee@veldkamp.net

Indien we veel aanmeldingen krijgen dan kunnen we niet iedereen uitnodigen. Mocht u op 8 oktober niets van ons hebben gehoord, dan kunt u ervan uitgaan dat we voldoende mensen hebben kunnen benaderen. We willen u dan in ieder geval wel hartelijk danken voor uw bereidheid te reageren op dit verzoek.

Bijlage 2 Overzicht deelnemers

RESPONDENTENOVERZICHT

P5993

10 oktober 2013
16.30 – 18.30 uur

Amsterdam

M/V	LFT.	OPLEIDING	BEROEP / BEZIGHEDEN	CONTRACT
M	48	MBO	Potplantenkweker / hotel receptionist	Fulltime
M	56	VMBO	Werkloos / werkzoekend	
V	43	MBO	Onderwijsassistente	36 uur
V	60	MBO	Zweminstructrice	15 uur
V	24	MBO	Administratief medewerkster	28-40 uur
M	34	MAVO	ICT-er	36 uur
V	23	MBO	Werkzoekend	
M	36	MBO	Woonadviseur	36 uur

RESPONDENTENOVERZICHT

P5993

10 oktober 2013
19.00 – 21.00 uur

Amsterdam

M/V	LFT.	OPLEIDING	BEROEP / BEZIGHEDEN	CONTRACT
M	20	WO	Student geneeskunde / bijbaan Mediamarkt	10 uur
M	31	WO	Manager automobielhandel	40 uur
M	48	HTS	Adviseur ICT security	36 uur
M	59	HBO	Taxi-instructeur / opleider / examinator	24-36 uur
V	27	HBO	Instructeur en coördinator binnen ROC	24 uur
V	33	WO	Specialist verzuim en WIA	40 uur
V	44	HBO	PostNL	10 uur
V	58	HBO	Afgekeurd fysiotherapeut	

Bijlage 3 Gesprekspuntenlijst

CHECKLIST BURGERPERSPECTIEVEN 10 OKTOBER 2013

A. Introductie en kennismaking (15 minuten)

- Opdrachtgever: het Sociaal en Cultureel Planbureau
- Thema: De stand van zaken in onze samenleving. Wat gaat er goed, wat gaat er minder goed? Wat verwachten we van de politiek?
- Spelregels:
 - Het gaat om meningen, dat betekent dat er geen goede of foute antwoorden zijn. Verzoek om vrijuit te spreken.
 - Verzoek om mobiele telefoons uit te zetten.
 - Opname, meekijken en anonimiteitwaarborg.
- We beginnen met voorstelronde: naam, leeftijd, bezigheden, gezinssituatie.

B. De stand van de samenleving (40 minuten)

- Hoe vindt u dat het gaat in de Nederlandse samenleving? Gaan we de goede of de verkeerde kant uit? U kunt dit laten zien met de kaart: grijs = verkeerde kant, wit = goede kant.
- Voor degenen met grijze kaart: kom eens met argumenten voor uw mening. Waarom vindt u dat het de verkeerde kant op gaat? Waarmee vergelijkt u het dan? En sinds wanneer gaat het de verkeerde kant op?
- Waar baseert u uw mening op (eigen ervaringen, mensen om u heen, media)?
- Voor degenen met witte kaart: wat vindt u van hun argumenten? Overtuigen deze argumenten u?
- Voor degenen met witte kaart: welke argumenten zijn er voor uw mening? Waarom vindt u dat het de goede kant op gaat? Waarmee vergelijkt u het dan? En sinds wanneer gaat het de goede kant op?
- Waar baseert u uw mening op (eigen ervaringen, mensen om u heen, media)?
- Voor degenen met grijze kaart: wat vindt u van hun argumenten? Overtuigen deze argumenten u?
- In hoeverre maakt u de negatieve zaken die u noemt zelf mee? Of zijn dit dingen die anderen overkomen?
- Als u denkt aan de economie, welk gevoel roept dat bij u op?
- In hoeverre maakt u zich zorgen over de economische crisis? Wat betekent het voor Nederland?
- En maakt u zich ook zorgen over uw eigen situatie? Waarom wel, niet?
- Als u denkt aan het kabinet: met welke woorden zou u het kabinet typeren? Wat vindt u van het kabinet?
- Hoe kijkt u naar de politiek in Den Haag, wat valt u op? Indien niet genoemd: Ziet u ook positieve dingen in de politiek (onderwerp, persoon)?
- Wat is u bijgebleven van Prinsjesdag? Waarom?

- Uit onderzoek blijkt dat veel mensen somber zijn over hoe Nederland zich ontwikkelt. Wat kunnen we doen om die sombere stemming tegen te gaan?

C. verdieping deel 1 (10 minuten)

INT: deel invulformulier 1 uit.

- Wilt u van deze twee uitspraken aangeven in hoeverre u het er mee eens of oneens bent? *INT> inventariseert antwoorden op flipover. Vervolgens bespreking in de groep*
- Stelling 1: *Het zou goed zijn als het bestuur van het land werd overgelaten aan enkele krachtige leiders.* Waarom heeft u het zo ingevuld? Waarom voorstander, waarom tegenstander? Waar blijkt dat uit?
- Waar denkt u aan bij 'sterke leider': wat is dat voor iemand, welke eigenschappen heeft hij/zij?
- Wat heeft u tegen een sterke leider?
- Stelling 2: *Het Nederlands lidmaatschap van de EU is een goede zaak.* Waarom heeft u het zo ingevuld? Wat speelt hierin mee?

Deel D. Verdieping deel 2: Arbeidsmigratie uit Oost-Europa (45 minuten)

We willen wat verder met u ingaan op migratie in Europa

a) Beelden en opvattingen

- Graag wil ik van u weten waar u aan denkt als we het hebben over 'arbeidsmigranten uit Polen, Roemenië, Bulgarije' ? Ik geef u daarvoor een 'gedachtewolk', daarop kunt u uw gedachten, gevoelens e.d. opschrijven. Dan kunnen we het daarna in de groep bespreken. *INT: deel gedachtewolken uit.*
- Wat heeft u allemaal opgeschreven?
- Wat is er positief? En wat negatief? Waarom? *INT.: inventariseer op flipover*
- Hoe komt u aan dit beeld?
- Heeft u direct contact met hen/uw omgeving? Of krijgt u uw indrukken vooral uit de media? Hoe dan?
- Hoe zit het met werkvergunningen voor deze groepen?
- Ik wil een paar denkbeelden over deze arbeidsmigranten met u delen en horen wat u daarvan vindt.
- Er wordt wel gezegd dat arbeidsmigranten uit Oost-Europa banen afpakken van Nederlanders, dat ze misbruik zouden maken van sociale voorzieningen (uitkeringen aanvragen bv): wat vindt u daarvan?
- Daar tegenover hoor je ook wel dat arbeidsmigranten uit Oost-Europa harde werkers zijn, dat ze goed zijn voor de economie: hoe kijkt u daar tegen aan?

- Andere denkbeelden die je tegenkomt zijn: dat er al te veel migranten zijn, dat ze een andere levensstijl hebben die voor overlast (drankmisbruik, lawaai) zorgt. Klopt dit of niet: wat vindt u daarvan? Arbeidsmigranten uit Oost-Europa worden ook wel gekoppeld aan criminaliteit: is dat terecht?
- *Stelling: Het is goed dat migranten uit Oost-Europa het doen werk waar Nederlanders geen zin in hebben.* Wat vindt u hiervan: bent u het ermee eens of oneens? Waarom?
- Ziet u Polen, Roemenen en Bulgaren nou als drie verschillende groepen of als een en dezelfde groep? Waardoor komt dat?
- Lidmaatschap van de Europese Unie houdt in dat burgers van aangesloten landen zich vrij mogen vestigen in alle EU-landen en dat ze recht hebben op voorzieningen in deze landen, zoals uitkeringen. De open grenzen geven dus recht op wonen en werken in alle EU-landen. Als Nederlander mogen we ook overal in EU wonen en werken. Hoe staat u daar tegenover?

b) Kennis en opvattingen

- Vanaf 1 januari 2014 hebben Bulgaren en Roemenen geen werkvergunning meer nodig, voor Polen geldt dit al langer (2011). Had u daarvan gehoord of is dit nieuw voor u? Hoe hebt u daarvan gehoord?
- En wat vindt u ervan dat deze groepen geen werkvergunning meer nodig hebben?

c) Positie van groepen: integratie en uitbuiting

- Wat verwacht u van arbeidsmigranten die naar Nederland komen om te werken? Maakt het hierbij uit of ze maar kort (bijvoorbeeld voor seizoenswerk) in Nederland werken of dat ze hier komen wonen?
- In hoeverre doen ze dat ook (Nederlands leren, aanpassen aan gewoonten)?
- Wie ziet u hier liever komen: migranten uit Oost-Europa of Zuid-Europa (Griekenland, Italië)?
- En hoe is dat voor migranten uit Oost-Europa ten opzichte van migranten uit bijvoorbeeld Marokko/Turkije? En ten opzichte van migranten uit Japan/China?
- Waarom verschilt dat?
- Je hoort wel over uitbuiting van arbeidsmigranten uit Oost-Europa. Waar denkt u aan bij uitbuiting? En komt het vaak voor denkt u of niet?

d) Overheidsbeleid

- Wat verwacht u van de overheid, wat moeten ze volgens u doen op dit thema?
- Op wat of wie moet het beleid zich richten?

Deel E. Tot slot (5 minuten)

- Wat vindt u ervan dat de overheid dit soort onderzoek laat uitvoeren? Wat maakt u daaruit op?

- Wat moet de overheid hier nu mee, wat moet ze zich vooral aantrekken?
- Zijn er nog dingen niet aan de orde geweest, maar die u wel belangrijk vindt om te noemen?
- Vragen uit de meekijkruimte?

Dank voor de medewerking.

Bijlage 4 Kwantitatieve vragen

Wilt u van de volgende twee uitspraken aangeven in hoeverre u het ermee eens of oneens bent?

Graag bij elke uitspraak één hokje aankruisen

	zeer oneens	oneens	neutraal	eens	zeer eens	ik weet het niet

1.	Het zou goed zijn als het bestuur van het land werd overgelaten aan enkele krachtige leiders							

2.	Het Nederlands lidmaatschap van de EU is een goede zaak							

Bijlage 5 Associaties deelnemers

<i>Lageropgeleiden</i>	<i>hogeropgeleiden</i>
Medelanders Voorbeeld open grenzen Harde werkers Ook mensen! Niet over 1 kam scheren Doen soms werk dat wij niet willen Prachtige landen ☐ vaker op vakantie Ze nemen onze banen in Negatief beeld, veel woninginbraken/oplichting Aardige mensen Ze werken hard Merk er niet veel van Banen verdeling Eerlijker kansen op baan Eerst werkloosheid aanpakken Uitkeringen Daarna de rest Laaggeschoolde arbeid Alcohol Andere culturen Plaatsvervangers ☐ zorgpersoneel eruit/migranten erin Spanje Goedkopere arbeidskrachten Verwaarlozing van werknemers/mensen Uitbuiten Ontslagen Dreigementen Criminaliteit Medelanders Onze wijk inbraken Geen verzekering op de auto's Werken voor zeer laag loon Huren met een groep 12 man een huis (Spanje Integratie)	Criminaliteit Slecht imago Klusjes die wij zelf niet willen doen Onduidelijke regels Negatieve media-aandacht Slechte voorbeelden De 'Poolse 'klussers = stukadoors, schilders, verbouwers Goedkoop <-> broodroof Schijnen onderbetaald te worden Meeste geld gaat naar tussenpersonen Leven/wonen in slechte omstandigheden Veel Poolse, Roemeense, Bulgaarse kentekens op straat Moet migratie kunnen? Werken hard en netjes Niet vergelijkbaar in kwaliteit/opleiding Werken te goedkoop Je moet niet de hele wereld bij Europa halen Taal barrière Herhaling van problemen van vroeger, Turkse migranten Wordt gebagatelliseerd Je kunt grenzen niet zomaar open gooien Afpakken van werk Cultuur/taal niet kennen Overlast Uit de markt drukken van Nederlandse arbeiders (Lage lonen, land/tuinbouw, de bouw) Aantrekkingskracht voor criminele activiteiten Integreren niet met de Nederlandse maatschappij 2e golf gastarbeiders "criminele sfeer/wolk" Hoog opgeleid, nieuwste technologieën Goedkoop=duurkoop? Landbouw – harde werkers Concentratie van mensen ☐ huisvesting Geïsoleerd Chauffeurs Ongelijke rechten/plichten Bouw Op vrijdag terug Prima zolang arbeidsomstandigheden gelijk zijn